

Thaisa Frank

Brieven van Elie

Bijna een kwart eeuw na Heideggers gewaarwording, ingegeven door zijn bril, reed een vrouw – met om haar pols een rood, zijden koordje – een buitgemaakte Amerikaanse jeep naar een dorp in Noord-Duitsland. Het dorp was verduisterd en ze had de buitenpost – een houten gebouw achter in een veld – gemakkelijk kunnen missen als ze er niet al vele ritten in het donker naartoe had gemaakt. Het was een gure winternacht en sneeuw waaide in haar gezicht terwijl ze het veld overstak. Ze bleef staan om de sneeuw weg te vegen en keek omhoog naar de hemel. Het was oogverblindend, het schitterde van de sterren, zo weids dat de hemel verdeeld leek in afzonderlijke sterrenstelsels. Zelfs in deze fase van de oorlog voelde de vrouw zich gelukkig. Ze had net drie kinderen naar Zwitserland gesmokkeld en een bewaker om de tuin geleid. Haar naam was Elie Schacten.

Elie keek naar Orions jachthonden en liet ze in lichtpuntjes uiteenvallen, ijsbloemen in de donkere hemel. Toen klopte ze tweemaal op de verduisterde deur. De deur ging open, een hand trok haar naar binnen, en een ss-officier kuste haar lippen.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg hij. ‘Je zou hier gisteren al zijn.’

‘Er was een probleem met de koppeling,’ zei Elie. ‘Wees blij dat ik er nu ben.’

‘Ik ben ook blij,’ zei de officier. ‘Maar volgens mij voer je iets in je schild, mijn kleine, ranke meisje.’

‘Ik ben niet jouw kleine, ranke wat dan ook,’ zei Elie. Ze schudde

hem van zich af en keek om zich heen. ‘Hoe gaat het met de uitdragerij?’ vroeg ze.

‘Je zult niet geloven wat er allemaal binnenkomt,’ zei de officier. ‘Vijf kilo Hollandse chocola. Franse cognac. Beelden uit een Oostenrijks kasteel.’

Ze hadden het over de buitenpost, een grenen kamer met scheve balken. De ruimte had één rechthoekig raam met een verduisteringsgordijn en was tot de nok toe gevuld met voorwerpen uit geplunderde winkels en woonhuizen. Het was er koud. Wind blies door de spleten in de muren en de kolenkachel was leeg. Elie trok haar sjaal strakker en liep door een doolhof van klokken, boeken, jassen, hang-legkasten en twee oogmeetstoelen naar een met fluweel beklede bank. De officier sleepte acht uitpuilende postzakken naar haar toe en kwam zo dichtbij dat Elie zijn adem voelde. Ze deed haar haren los zodat die haar gezicht afschermde.

‘Die theeroos is nog maar nauwelijks te krijgen,’ zei de officier, waarmee hij doelde op haar rozenparfum. Hij boog zich nog verder voorover en raakte haar blonde krullen aan.

Elie lachte en begon de kaarten en brieven te lezen. De enorme hoeveelheid overweldigde haar altijd. De meeste behoorden tot Briefaktion, brieven die onder dwang waren geschreven in getto’s en kampen, vaak vlak voordat de schrijver werd afgevoerd naar een veewagon of een gaskamer. Meestal waren ze op dun, broos papier geschreven en over de adressen van de familieleden zat een donkerrode stempel. De instructies op de stempel luiden: ‘Alle Joodse post doorsturen naar Berlijn N 65, Iranische Strasse 2.’

Elie keek zonder echt te lezen, haar enige doel was de taal te onderscheiden. Ze probeerde haar walging te negeren en stopte niet een keer om te kijken naar de naam van de schrijver of wat er geschreven was. Soms, als ze de slaap niet kon vatten, zag ze zinsneden uit de brieven, gejaagde, angstige leugens die de omstandigheden in de kampen verheerlijkten. Maar wanneer ze de brieven snel doorlas, bleef haar oog nergens hangen – behalve als ze de enorme zak zag met een A, van Auschwitz. Die was groter dan de andere postzakken en leek te groot

voor deze wereld om te omvatten, alsof die uit een ander universum was gevallen. Elie had altijd het gevoel dat zij mee was komen vallen en stopte even voordat ze de eerste brief las.

‘Wat is er?’ vroeg de officier.

‘Ik ben gewoon moe,’ zei ze.

‘Is dat alles?’

De officier, die dol was op roddels, probeerde altijd in Elies verleden te wroeten omdat mensen tegenwoordig uit de lucht kwamen vallen alsof ze net waren geboren, met nieuwe papieren als bewijs. Zij vormde daarop geen uitzondering: de dochter van Poolse katholieken, door Goebbels in een Duitse veranderd. Haar kenmerken voldeden aan alle Arische standaarden. Haar Duitse accent was onberispelijk.

Elie staarde naar een paar rollen wol die geklemd zaten tussen twee fietsen. Toen ging ze door met het sorteren van de brieven. De officier stak een sigaret op.

‘Je zult het niet geloven,’ zei hij, ‘maar er is net een Jood vrijgekomen uit Auschwitz. Hij is het hek uit gelopen met de zegen van de *Kommandant*.’

‘Ik geloof je niet,’ zei Elie.

‘Het hele Rijk weet ervan,’ zei de officier. ‘Een ss’er heeft zich bij de Kommandant gemeld en gezegd dat die man een laboratorium had dat het Rijk nodig had en dat hij mee moest komen voor de overdracht van de papieren. De Kommandant heeft dat goedgekeurd en nu kunnen ze het lab noch de naam van de ss’er vinden. Ze denken dat hij niet eens echt was. Ze noemen hem de Engel van Auschwitz.’

‘Mijn god,’ zei Elie.

‘Is dat alles wat je te zeggen hebt? Het is een klinkklare aanfluiting. En Goebbels wil de Kommandant niet executeren. Dat is hem te veel moeite, zegt-ie.’

Elie frunnikte aan de draadjes van het rode koordje om haar pols. Ze kon het koordje niet afdoen omdat het haar, samen met de speciale papieren, onbeperkte vrijheid gaf om te reizen en haar behoedde voor verkrachting, beroving of moord. De officier leunde naar haar toe en

bood aan de sliertjes uit de knoop te halen. Aan een uiteinde zat een metalen adelaar – de bek was zo groot als het oog van een naald. Hij stopte even en bewonderde het vakmanschap.

Elie liet hem het koordje ontwarren en telde de voorwerpen langs de wanden: vijf vergulde spiegels, vijftien typemachines, een wereldbol, zeven klokken, acht tafels, rollen witte kasjmier, een mengkom, twaalf stoelen, een paspop, vijf lampen, meerdere bontjassen, speelkaarten, dozen met chocola en een telescoop. Een uitdragerij, dacht ze. Het Rijk kan alles roven behalve warmte.

‘Ik moet weer terug,’ zei ze, terwijl ze opstond. ‘Als ik nog codes van het verzet tegenkom, laat ik het je weten.’

‘Blijf toch vannacht,’ zei de officier en hij klopte op een in beslag genomen bank. ‘Ik zal mijn handen thuishouden. Dat beloof ik.’

‘Je hebt niet alleen maar handen,’ zei Elie.

‘Van mijn voeten heb je ook niets te vrezen,’ zei de officier. Hij wees naar een gat in zijn laarzen en ze lachten beiden.

Zoals altijd accepteerde Elie zijn aanbod om van de buitenpost mee te nemen wat ze wilde. Ditmaal: veertien bollen wol, een staand horloge, de telescoop, de wereldbol, tien bontjassen, de paspop, twee vergulde spiegels, drie doosjes speelkaarten en een pond chocola.

Ze accepteerde ook zijn aanbod om alles het veld over te dragen, waar de sneeuw nog zacht was en de hemel nog de belofte inhield van een lichtspektakel. Elie liet de officier slechts eenmaal haar lippen kussen en haar langer vasthouden dan haar lief was. Toen reed ze diep de Noord-Duitse bossen in waar pijnbomen de maan verhulden.

Op een gegeven moment schoot een mager meisje zonder schoenen de weg over. Het verbaasde Elie niet: in deze fase van de oorlog doken mensen als dieren op uit het niets. Maar ze kon niet stoppen, al was het maar om brood te geven. Er waren net zo veel bewakers als bomen. En één redding was al gevaarlijk genoeg.

Het pijnboombos werd dichter, wind blies door het canvas dak van haar jeep, en Elies angst voor het donker laaide op, samen met de angst dat ze werd gevolgd. Ze hield haar aandacht op de weg gericht, alsof

voorgoed blijven rijden haar enige opdracht was.

Naast haar angsten was er de schok over de Engel van Auschwitz. Elie verzong altijd slimme vluchtroutes, riolen in getto's, tunnels onder fabrieken. Maar een ontsnapping uit een kamp had ze nooit overwogen. Ze vroeg zich af of de engel niet een gerucht was. Je kon het Derde Rijk niet méér tergen dan door te suggereren dat een plek als Auschwitz niet onfeilbaar was.

Tegen drieën in de ochtend ging de weg over in een onverhard pad, de auto hortte en stootte en het staand horloge begon te tikken. Elies koordje streek langs de versnellingspook, herinnerde haar eraan dat ze vastgeketend zat aan het Derde Rijk. Ze keek in de achteruitkijkspiegel om zeker te weten dat ze niet werd gevolgd en maakte een scherpe bocht naar een open plek in het bos waar nog een jeep en twee *Kübelwagens* geparkeerd stonden naast een herdershut met een rond dak. Bij de toegang tot de open plek stond een wachttoren en ver naar achter bij het bos was een waterput.

Een lange man in een marinejas en een verfromfaaide, groene trui rende naar buiten en sloeg zijn armen om haar heen. Toen hielp hij haar met het uitladen van de jeep. Ze brachten de telescoop, de paspop, de bollen wol, de jassen, de spiegels, de chocola, de speelkaarten, de klok, de wereldbol, de postzakken en een mand met etenswaren naar de herdershut. In de kamer stonden een veldbed en een ruw houten tafel. Tegenover de deur was een haard. Links daarvan was nog een boogdeur die toegang gaf tot een lager gelegen deel. Elie en de officier sleepten alles door het lage deel naar een mijnschacht en laadden het in een lift. Hij boog voorover om haar te kussen, maar zij schudde sneeuw van haar jas en draaide zich om, verzonken in gedachten over de engel.

‘Wat is er?’ vroeg hij. ‘Vind je me nog maar een beetje leuk?’

‘Ik vind je helemaal leuk,’ zei Elie. ‘Maar de rest bewaar ik voor later.’

Caro Luigi,

è stato un viaggio facile anche se lungo.

Ti piacerebbe, qui.

Vieni a raggiungermi.

Con affetto,

Rosaria

Lieve Luigi,

Het was een makkelijke reis, ook al duurde die lang.

Het landschap hier is prachtig.

Kom naar me toe.

Liefs,

Rosaria

De officier liep naar hun kamer – viereenhalf meter boven het verlaagde deel – en Elie daalde af door de mijnschacht bijna tien meter de grond in. De mijnlift was een kleine, benauwde kooi en ze was opgelucht toen ze het ruitvormige hekwerk kon opentrekken. De lift kwam uit op een straat met rode keien die door gaslantaarns werd verlicht. Tegenover de mijnschacht was een grote mahoniehouten deur met daarop de woorden ‘*Gleichantworten Mögen*’ – Gelijk Geschreven Antwoorden – in dezelfde monterende boog als ‘*Arbeit Macht Frei*’. Elie opende de deur naar een ruimte die de omvang had van een kleine sportzaal, waar meer dan veertig mensen lagen te slapen op bureaus. Ze hoorde glissandi van gesnurk en geritsel. Wanneer iemand te abrupt bewoog of verschoof, vielen papieren op de grond. Langs de muren stonden rijen naaimachines, mengkommen, jassen, spiegels en typemachines. Elies bureau stond voor in de zaal en keek uit over de andere bureaus. Zodra ze haar olielamp aanstak, ontwaakten mensen moeizaam om haar te begroeten. Een deur in de muur aan de andere kant van de zaal ging open en nog eens zestien mensen tuimelden naar binnen. Iedereen schaarde zich om Elie, vroeg of ze ongedeerd was en haastte zich om de schatten uit de mijnschacht te halen. Elie opende de mand met etenswaren en ze klaptten toen ze ham, een gebraden kip, worstjes, gerookte vis, kaas, sigaretten, wodka, *Fleischkonserve* en blikken surrogaatkoffie zagen. Elie had ook nog dertien verse broden meegenomen die ze cadeau had gekregen van een bakker wiens nicht ze had helpen vluchten naar Denemarken. Ze trokken de wodka open en brachten een toast uit op het nieuws dat de Russen oprukten. Daarna brachten ze een toast uit op Elie.

‘Op Elie!’ zeiden ze. ‘Op onze *Gnädige Frau!*’

Elie hief zelf ook haar glas en wikkelde het verse vlees en brood in een doek. Ze ging via de mijnschacht terug naar de kamer die ze deelde met de officier die haar tegemoet liep toen ze uit het verlaagde deel omhoogliep. Hij stak zijn handen uit en ze liepen samen naar hun kamer, het enige wat nog restte van het bovengrondse leven. Het was een klein, wit, vierkant vertrek met rechthoekige ramen vlak onder het plafond die breder werden naarmate ze dichterbij de grond kwamen. Elie wilde niets liever dan in zijn armen rusten en hem vertellen hoezeer ze hem had gemist, maar ze was bang dat ze van pure uitputting zou gaan huilen. In plaats daarvan liet ze de olielantaarn de kamer rond schijnen waarbij ze een lichte afkeuring uitstraalde. De vloer lag bezaaid met sokken, speelkaarten, laarzen en boeken. En nog een tweede groene trui.

‘Het lijkt de buitenpost wel,’ zei ze.

‘Toevallig heb ik wel de lakens verschoond, Elie.’

‘Dat heb je goed gedaan.’

‘Ben ik nu van alle blaam gezuiverd?’

‘Misschien.’

Elie legde haar jas op een stoel. Toen opende ze haar armen.

‘Kom dan nu de rest maar halen.’

Elie was uit het donkere ondergrondse kamertje vertrokken onder het mom dat ze beneden meer slaapplekken nodig hadden. Maar iedereen wist dat de echte reden was dat ze van Gerhardt Lodenstein hield, die *Oberst* van de Bunker was.

‘Hoe zotter het allemaal wordt, hoe langer drie dagen lijken,’ zei hij, en hij trok haar het bed in. ‘Waarom duurde het zo lang?’

‘Hoe minder je weet, hoe beter,’ zei Elie.

‘De ss schiet mensen bij bosjes neer. Ik maak me zorgen.’

‘Bij de grenzen is het minder erg,’ zei Elie. ‘Ik had drie kinderen bij me, verstopt onder dekens, maar de ss keek nauwelijks. Ze geloven niet meer in deze oorlog. Dat geldt voor iedereen.’

‘Niet voor Himmler en Goebbels,’ zei Lodenstein. ‘En niet voor de kampen. Elke dag worden er meer mensen vermoord.’

Nu hij het over de kampen had, moest Elie denken aan het verhaal over de engel. Ze kuste Lodenstein, haalde haar pistool uit haar vest, trapte haar laarzen uit, en kroop onder het dekbed. Haar rok, haar blouse en het rode, zijden koordje had ze nog aan.

‘Je kunt niet met je kleren aan gaan slapen, Elie.’

‘Steeds meer mensen doen dat.’

‘Ik weet het. Maar hier zijn we nog veilig.’

‘Nog wel,’ zei Elie.

‘Nog wel is veilig genoeg.’

Elie lachte en hij trok voorzichtig haar kleren uit. Toen hij haar aanraakte, voelde ze zo zacht als het koordje dat hij had losgeknoopt – het koordje dat haar, samen met de geheime papieren, de vrijheid verschaftte om te reizen. Hij trok haar naar zich toe. Zij trok zich terug.

‘Er is iets aan de hand. Wat is er met je gebeurd?’ vroeg hij.

Elie liet haar hand over het dekbed gaan. Het was een donzen dek, met een grijze zijden hoes, afkomstig uit Amsterdam, uit een leeggeroofd huis.

‘Buiten is het een grote puinhoop,’ zei ze. ‘En wij slapen onder dit door het Rijk geroofde dons.’

‘Maar dat is niet wat je dwarszit.’

Lodenstein draaide de olielantaarn uit, en het donker voelde zacht aan, haast tastbaar. Hij raakte Elie aan, en haar lichaam voelde fijn als kantwerk. Voorzichtig hadden ze elkaar lief.

Wie kan het gevoel weerstaan als kantwerk te worden behandeld? dacht ze. Alleen zij die weten dat ze op het punt staan te worden vergast of niet weten of hun kind de volgende dag nog zal eten. Alleen zij die tijdens een koude winter nacht vol gevaar kilometers lang moeten lopen.

Lodenstein viel in slaap, maar Elie lag wakker en dacht aan de ss’er die in een engel was veranderd. Elie stelde zich zijn gesprek voor met de Kommandant, hoe de gevangene te horen had gekregen dat hij het kamp mocht verlaten. Ze stelde zich voor hoe ze met z’n tweeën Auschwitz uit liepen. Als één persoon kan vertrekken, kunnen twee mensen vertrekken, dacht ze. En dan drie. En dan vier.